

NÜRNBERGTŐL HÁGÁIG – AZ EMBERIESSÉG ELLENI BŰNCSELEKMÉNYEK FOGALMI DILEMMÁI

From Nuremberg to The Hague – Crimes against humanity in general

Schubert Bálint¹

Absztrakt: Jelen tanulmányomban – viszonylag késői megjelenése ellenére, a nemzetközi jogban és a mindennapokban is gyakran felmerülő – az emberiség elleni bűncselekmények témáját kívánom körüljárni. Rövid történeti áttekintés után – amelynek során nemcsak a jelenség üldözésének létrejöttére, hanem a XX. század során végbemenő fejlődésére is kitérek – a XX. és XXI. században megjelenő, a volt Jugoszláviával foglalkozó Nemzetközi Törvényszéknek (ICTY), a Ruandai Nemzetközi Törvényszéknek (ICTR), valamint a Nemzetközi Büntetőbíróságnak (ICC) az emberiség elleni bűncselekmény fogalmának meghatározásához kapcsolódó gyakorlatát mutatom be. Ennek során részletesen megvizsgálom azokat az elemeket, amelyek mindhárom nemzetközi törvényszék gyakorlatában egységesen megjelennek, rámutatva ezeknek a bírósági gyakorlatban történő alkalmazására. Ezt követően foglalkozom az úgynevezett alapcselekmények bemutatásával, amelynek során az emberiség elleni bűncselekmények megvalósulásának összes módjára kitérek. Dolgozatom során egy általános képet kívánok festeni a téma alapjairól, valamint ezen alapoknak a gyakorlatban történő megjelenéséről, mindezt pedig számos a fent említett törvényszékek előtt elbírált ügygel illusztrálom.

Kulcsszavak: emberiség elleni bűncselekmények, nemzetközi büntetőjog, Római Statútum, bírósági gyakorlat

Abstract: This article briefly addresses the topic of the prosecution of crimes against humanity, which – despite their relatively late appearance – is

¹ A Pécsi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Karának negyedéves, jogász szakos hallgatója. E-mail cím: schubertbalint@gmail.com

common in international law. After a brief historical review – which deals not only with the phenomenon but also its development during the 20th century – the paper presents the practices of the International Criminal Tribunal for the Former Yugoslavia (ICTY), the International Criminal Tribunal for Rwanda (ICTR) and the International Criminal Court (ICC), in defining the concept of crime against humanity. In doing so, the article will examine in detail the elements which appear uniformly in the practice of all three international tribunals, underlying their application in case-law. Then, the paper introduces those conducts in which all forms of crimes against humanity can be committed. The paper paints a general picture of the fundamentals of the topic and how these foundations are put into practice, which is illustrated by many cases tried before the above-mentioned tribunals.

Keywords: crimes against humanity, international criminal law, Rome Statute of the International Criminal Court, case-law

BEVEZETÉS

A nemzetközi jognak kevés olyan témája van, amely olyan közismert lenne, mint az emberiség elleni bűncselekmények.² Annak ellenére, hogy a nemzetközi jog egy viszonylag friss, természetes személyek nemzetközi jogon alapuló felelősségét megállapító bűncselekményéről van szó, a jelenséggel számos helyen találkozhatunk és találkozhattunk, mind a múltban, mind pedig napjainkban. E cselekményeket a nemzetközi közösség tagjai általában figyelemmel kísérik, hiszen egy olyan univerzális, az összes állam által fontosnak vélt értéket sértenek, mint az emberiség és az emberi élet. Példaként hozható fel a holokauszt, illetve a volt Jugoszlávia területén elkövetett emberiség elleni bűncselekmények, de akár napjaink egyik legnagyobb médiavisszhangot kapott ügye, a rohingya népcsoport ellen

² Az angol „*crimes against humanity*” kifejezés helyes fordításával kapcsolatosan a magyar szakirodalomban megoszlanak a vélemények. Egyes nézetek szerint az „emberiség elleni bűncselekmények” kifejezés alkalmazása lenne a megfelelő, mivel nézeteik szerint az emberiség elleni bűncselekmények fogalma csak gyűjtőkategóriaként jelenik meg. Tanulmányomban a vitát figyelmen kívül hagyva az emberiség elleni bűncselekmények fogalmát fogom használni. Ezt a fogalmat használja a Büntető Törvénykönyvről szóló 2012. évi C. törvény XIII. fejezete és 143. §-a is. A vitáról ld.: M. NYITRAI, 2006. 187-188. o.

(feltételezetten) elkövetett emberiség elleni cselekmények kérdése³, vagy akár Omar al-Basír, Szudán 2019 áprilisában megbuktatott diktátorának ügye is.⁴ Az emberiség elleni bűncselekményekkel kapcsolatban számos kérdés merülhet fel, laikusok és hozzáértő szakemberek számára egyaránt. Miért csak a II. világháborút követően jelent meg az emberiség elleni bűncselekmények üldözésének kétségkívül rendkívül fontos nemzetközi intézményrendszere? Milyen irányvonalak mentén fejlődött tovább a hidegháború éveiben, amikor a nemzetközi közösség jól láthatóan megosztott volt? Hogyan fejlesztette tovább a különböző nemzetközi törvényszékek gyakorlata a bűncselekmény megítélését? Milyen szerepe van a Nemzetközi Büntetőbíróságnak (a továbbiakban rövidítve: ICC) és egyáltalán mit tekint emberiség elleni bűncselekménynek e hágai bírói testület? A tanulmány elsőként röviden összefoglalja az emberiség elleni bűncselekmények üldözésének történetét a II. világháborútól egészen a Nemzetközi Büntetőbíróságot létrehozó Római Statútum elfogadásáig. Ezt követően az egyes nemzetközi büntetőtörvényszékek statútumainak releváns normáira tér ki, majd részletesen bemutatja a bűncselekményt megvalósító magatartásokat.

I. AZ EMBERIÉSSÉG ELLENI BŰNCSELEKMÉNYEK TÖRTÉNETI ÁTTEKINTÉSE

Ahogy már fentebb említettem, az emberiség elleni bűncselekmények üldözése a nemzetközi jog egy viszonylag új fogalma, ez azonban nem jelenti azt, hogy ne lett volna korábban példa a fogalomba tartozó úgynevezett alapcselekmények miatti felelősségre vonásra.⁵ Az emberiség elleni bűncselekmények magjaként szolgáló emberiség (azaz humanitás) gondolata már a nemzetközi jog fejlődésének korai szakaszaiban megjelent, leggyakrabban annak *jus in bello* területén.⁶ Remek példa erre az 1868. évi szentpétervári nyilatkozat, amely a 400 gramm alatti

³ ICC PRESS RELEASE, 2019.

⁴ MAGDY, 2020.

⁵ Ilyen volt például az 1474-ben Peter von Hagenbach, Breisach város helytartója elleni büntetőeljárás, amelynek keretében egy 28 tagból álló koalíciós bíróság járt el. A vádpontok között többek között a következők voltak: személyek bírósági eljárás nélküli lefejeztetése, nők megerőszakolása, a breisach-i jogrendszer lábbal tiprása. További esetekért ld. KOVÁCS, 2002. 378. o.

⁶ HOFFMANN, 2019. 302. o.

robbanólövedékek (az úgynevezett „dum-dum lövedékek”) betiltásáról rendelkezett és hangsúlyozta, hogy „a háborús szükségszerűségnek meg kell torpannia az emberiség követelményei előtt”.⁷ A fogalom széleskörű alkalmazására és a nemzetközi jogban történő térnyerésére azonban egészen a második világháborúig várni kellett. Ennek oka, hogy a Harmadik Birodalom és Japán által faji, vallási alapon elkövetett embertelen cselekmények rámutattak a nemzetközi hadijogi szabályozás hiányosságaira.⁸ Az ilyen bűncselekmények miatt jött létre 1945. augusztus 8-án a Nürnbergi Törvényszék (angol elnevezéssel: *International Military Tribunal*, a továbbiakban rövidítve: IMT), majd ennek mintájára 1946-ban a Távolkeleti Nemzetközi Katonai Törvényszék (*The International Military Tribunal for the Far East*) is. E törvényszékek alapokmányában jelenik meg először az emberiség elleni bűncselekmények tényállása. Az IMT Statútumának 6. cikk (c) bekezdése a következőképp határozta meg az emberiség elleni bűncselekmények fogalmát: „bármely polgári lakosság tagja ellen, a háború előtt vagy alatt elkövetett emberölés, kiirtás, rabszolgaságba taszítás, áttelepítés és embertelen cselekedetek, valamint a törvényszék hatáskörébe tartozó más bűncselekmény végrehajtása során vagy azszal összefüggésben elkövetett politikai, faji vagy vallási alapon történő üldözés, függetlenül attól, hogy sérti-e az elkövetés országának jogát.”⁹

Az emberiség elleni bűncselekmények meghatározása (majd az ezeket elkövetők elítélése) hatalmas fejlődést jelentett, mivel lehetővé tette a bűnösök felelősségre vonását, valamint a hozzá kapcsolódó törvényszéki gyakorlat szerves részét képezte a későbbi nemzetközi bíróságok eljárási gyakorlatának is.¹⁰ Bár a további fejlődésnek a hidegháború kezdetével a nemzetközi közösségen belül megjelenő ellentétek elejét vették, az emberiség elleni bűncselekmények tényállási elemei a nemzeti bíróságok előtti eljárások során továbbra is fennmaradtak sőt, tovább is fejlődtek. Ennek köszönhetően számos ponton finomodott a tényállás. Ezek közé tartozik például annak megállapítása, hogy az alapcselekménynek nem tényállási eleme a népirtáshoz kapcsolódó speciális szándék¹¹, továbbá, hogy

⁷ DECLARATION RENOUNCING THE USE, IN TIME OF WAR, OF EXPLOSIVE PROJECTILES UNDER 400 GRAMMES WEIGHT, 1868.

⁸ Az egyik legsúlyosabb hiányosság, amely felmerült az volt, hogy a nemzetközi hadijog ekkor még kizárólag az ellenséges állam polgári lakosságát tekintette védett személynek. HOFFMANN, 2017. 35. o.

⁹ A Statútum angol nyelvű szövegéért ld.: http://www.icsl.de/dokumente/imt_statute.pdf

¹⁰ SÁNTHA, 2008. 53. o.

¹¹ A népirtás speciális szándékának hiánya lényegében azt jelenti, hogy nem szükséges, hogy az adott alapcselekményt valamely nemzeti, etnikai, faji vagy vallási csoport teljes vagy

egyes nézetek szerint minden olyan embertelen cselekmény és üldözés emberiesség elleni bűncselekménynek minősül, amelyet széles körben egy ideológiai felsőbbrendűséget hirdető állam nevében követnek el.¹² Emberiesség elleni bűncselekmények közé sorolandó ezen felül az is, ha a személy cselekménye emberek bizonyos csoportja ellen irányuló, tudatosan végrehajtott politika részét képezi.¹³ A kétpólusú világ megszűnésével lehetővé vált a nemzetközi büntetőjog és az emberiesség elleni bűncselekmények üldözésének nemzetközi szinten történő fejlesztése is, amelyben hatalmas fordulópontra jelentett a volt Jugoszláviával foglalkozó Nemzetközi Törvényszék (a továbbiakban: ICTY) és a Ruandai Nemzetközi Törvényszék (a továbbiakban: ICTR) létrehozása. A témában a legnagyobb volumenű áttörést az ICC Statútumának 1998-as elfogadása jelentette, melynek keretében a nemzetközi közösségnek egy állandó és független nemzetközi büntetőbíróság létrehozására irányuló akarata manifesztálódott.¹⁴

részleges megsemmisítésének céljával kövessék el. Ld: ATTORNEY GENERAL V. ADOLF EICHMANN, 1961.

¹² Ezt egy francia bíróság Klaus Barbie ügyében mondta ki. Ld: THE PROSECUTOR V. KLAUS BARBIE, 1983.

¹³ Ehhez ld: R. V. FINTEA, 1994 CanLII 129 (SCC), [1994] 1 SCR 701, 1994. Az említett nemzeti eljárások részletes leírásáért ld.: BASSIOUNI, 2011. 664 – 697. o.

¹⁴ PESCI, 2019. 46. o.

II. AZ EMBERIÉSSÉG ELLENI BŰNCSELEKMÉNYEK FOGALMÁNAK MEGJELENÉSE AZ ICTY¹⁵, AZ ICTR¹⁶ ÉS AZ ICC¹⁷ STATÚTUMAIBAN

Az 1993-ban létrehozott, a volt Jugoszláviával foglalkozó Nemzetközi Törvényszéknek (angol elnevezéssel: *the International Criminal Tribunal for the Former Yugoslavia*, a továbbiakban rövidítve: ICTY) Alapokmányának 5. cikke a következőképp határozta meg az emberiség elleni bűncselekmények fogalmát:

„A Nemzetközi Törvényszék jogosult arra, hogy eljárást folytasson olyan személyek ellen, akik felelősek a következő, nemzetközi vagy belső, fegyveres konfliktus során elkövetett, a polgári lakosság ellen irányuló bűncselekményekért:

- a) emberölés,*
- b) kiirtás,*
- c) leigázás,*
- d) kitoloncolás,*

¹⁵ A hágai székhelyű ICTY a Jugoszlávia területén 1991. január 1. óta elkövetett bűncselekmények elkövetőit vonhatja felelősségre. Az érintett bűncselekmények köre a következő: az 1949. évi Genfi egyezmények súlyos megsértésének, a háború törvényei és szokásai megsértésének, illetve a népiirtásnak vagy emberiség elleni bűncselekményeknek minősülő bűncselekmények. Az ICTY esetében kétfokozatú eljárásról beszélhetünk, sőt fellebbviteli kamarája által az ICTR ügyeinek másodfokon történő tárgyalását is ellátja. Bírját (hasonlóan az ICTR-hez) az ENSZ Közgyűlése. Forrás: KOVÁCS, 2011.

¹⁶ A tanzániai Arushában működő ICTR a Ruandában 1994. január 1. és december 31. között elkövetett következő bűncselekmények elkövetőit vonhatja felelősségre: népiirtás, emberiség elleni bűncselekmények, az 1949. évi genfi egyezmények közös 3. cikke és az 1977. évi II. kiegészítő jegyzőkönyv hatálya alá tartozó cselekmények. Emellett a törvényszék joghatósága kiterjed a ruandaiak által a szomszédos országok területén elkövetett ilyen természetű cselekményekre is. A törvényszékekre jellemzően az eljárás során halálbüntetés nem szabható ki, az általában alkalmazott büntetés 10 és 20 év közötti börtönbüntetés. Forrás: KOVÁCS, 2011.

¹⁷ Az 1998. évi Római Egyezményrel létrehozott hágai székhelyű ICC joghatósága négy területre terjed ki: a népiirtás bűncselekményét, az emberiség elleni bűncselekményeket, a háborús bűncselekményeket és az agresszió bűncselekményét jogosult elbírálni. Hasonlóan az előzőekben bemutatott büntetőbíróságokhoz az ICC is kétfokozatú eljárásban ítélkezik, azokhoz hasonlóan a bíróság által halálbüntetés kiszabása nem lehetséges. Sajátossága, hogy bár az ICC Statútumában részes államok elfogadják az ICC joghatóságát, a nem részes állam esetében annak hozzájárulása szükséges abban az esetben, ha az adott cselekményt az ő területén, repülőgépen vagy hajóján követték el, vagy ha az elkövető az ő állampolgára. Forrás: KOVÁCS, 2011.

- e) bebörtönzés,
- f) kínzás,
- g) nemi erőszak,
- h) politikai, faji, vallási alapon való üldözés,
- i) egyéb embertelen cselekmények.”¹⁸

Az idézett cikk alapján megállapíthatjuk, hogy emberiesség elleni bűncselekményekről az ICTY Alapokmányának értelmében még csak abban az esetben beszélhettünk, ha a bennük megjelenő alapcselekményt nemzetközi vagy belső fegyveres konfliktus során követték el polgári lakosság ellen. Fontos azonban megjegyezni, hogy a fegyveres konfliktusnak pusztán az azonos időpontban és helyszínen történő fennállta volt szükséges, ám az alapcselekmény és a konfliktus közti kapcsolat nem volt releváns. Ezt támasztja alá az ICTY Fellebbviteli Tanácsának a Tadic ügyben¹⁹ tett megállapítása is miszerint: „[...] a nemzetközi szokásjog immáron kikristályosodott szabálya az, hogy az emberiesség elleni bűncselekmények tényállásszerűsége sem a nemzetközi, sem a nem nemzetközi fegyveres összeütközéshez nem kíván meg semminemű kapcsolódást.”²⁰ Fontos továbbá megjegyezni, hogy a Törvényszék 2017. december 31-én befejezte működését.²¹

A Ruandai Nemzetközi Törvényszék (*International Criminal Tribunal for Rwanda*, a továbbiakban rövidítve: ICTR) 1994-ben megszövegezett Alapokmányának 3. cikke a fentiekkel szemben a következőképp határozta meg az emberiesség elleni bűncselekmények fogalmát:

„A Ruandai Nemzetközi Törvényszék jogosult arra, hogy eljárást folytasson a következő bűncselekményekért felelős személyek ellen, ha azokat a polgári lakosság elleni széleskörű és szisztematikus támadás során követték el, nemzeti, politikai, népi, faji vagy vallási alapon:

- a) emberölés;
- b) kiirtás;
- c) leigázás;
- d) kitoloncolás;

¹⁸ UPDATED STATUTE OF THE INTERNATIONAL CRIMINAL TRIBUNAL OF THE FORMER YUGOSLAVIA ARTICLE 5.

¹⁹ TADIC (IT-94-1). Decision on the Defence Motion or Interlocutory Appeal on Jurisdiction, 1995. 140. §

²⁰ SÁNTHA, 2008. 56. o.

²¹ ICTY PRESS RELEASE, 2017.

- e) bebörtönzés;
- f) kínzás;
- g) erőszakos közöskülés;
- h) politikai, faji vagy vallási alapon történő üldözés;
- i) egyéb embertelen cselekmények.²²

A definícióból jól látható, hogy bár az ICTY és az ICTR által meghatározott fogalmak esetében az alapcselekmények megegyeznek, azonban több lényeges különbség is felfedezhető. Egyrészt az ICTR meghatározásában a fegyveres konfliktushoz kötöttség kiesett a tényállásból, másrészt további követelményként jelent meg, hogy az adott alapcselekményeket polgári lakosság elleni széleskörű és szisztematikus támadás során és valamilyen diszkriminatív alapon (nemzeti, politikai, népi, faji vagy vallási) kellett elkövetni ahhoz, hogy azok emberiség elleni bűncselekménynek minősüljenek.²³ Az ICTR korábban, 2015. december 31-én fejezte be tevékenységét.²⁴

A fent említett két törvényszék ítélkezési gyakorlata és alapokmányának tartalma jelentős befolyást gyakorolt a hágai székhelyű ICC-t létrehozó Római Statútum szövegezésére. Az emberiség elleni bűncselekmények fogalma itt a következőképp jelenik meg a Statútum szövegében:

„1. A jelen Statútum alkalmazásában az emberiség elleni bűntettek alatt bármelyik következő cselekmény értendő, amelyet a polgári lakosság elleni átfogó vagy módszeres támadás részeként, a támadásról tudva követnek el:

- (a) szándékos emberölés;
- (b) kiirtás;
- (c) rabszolgaságba taszítás;
- (d) a lakosság áttelepítése vagy erőszakos elhurcolása;
- (e) bebörtönzés vagy a fizikai szabadság elvonásának más súlyos formája, a nemzetközi jog alapvető rendelkezéseinek megsértésével;
- (f) kínzás;

²² STATUTE OF THE INTERNATIONAL TRIBUNAL FOR RWANDA, Article 3.

²³ A „polgári lakosság elleni széleskörű vagy módszeres támadás során történő elkövetés” kritériumát bár az ICTY Statútuma nem tartalmazza, azonban a törvényszék gyakorlatában tényállási elemként jelent meg.

²⁴ UN PRESS RELEASE, 2015.

(g) erőszakos közösisülés, nemi rabszolgaságban tartás, prostitúcióra kényszerítés, kényszerterbesség, kényszer-sterilizálás, vagy a nemi erőszak bármely más, hasonlóan súlyos formája;

(h) bármely meghatározható csoport vagy közösség üldözése a 3. bekezdésben meghatározott politikai, faji, nemzeti, etnikai, kulturális, vallási, nemi, vagy más, a nemzetközi jog által egyetemesen tiltott egyéb ismérv alapján, a jelen bekezdésben írt bármely cselekménnyel, vagy a Bíróság joghatósága alá tartozó bármely más büntettel kapcsolatban;

(i) személyek erőszakos eltüntetése;

(j) az apartheid büntetése;

(k) más, hasonló jellegű, szándékosan nagy szenvedést, vagy a testi épség vagy a testi vagy a lelki egészség elleni súlyos sérelmet okozó embertelen cselekmények.²⁵

A bemutatott három megfogalmazás, és az ítélkezési gyakorlatok alapján a következőket állapíthatjuk meg az emberiség elleni bűncselekmények tényállási elemeivel kapcsolatban. A definíciókban megjelenő alapcselekményeket „a polgári lakosság elleni átfogó vagy módszeres támadás részeként” követik el. Az első tényállási elem, amellyel foglalkoznunk kell a támadás fogalma. Támadás alatt itt nem egy elkülönült magatartást, hanem egy magatartássorozatot értünk, amely akár erőszak nélkül is végbemehet.²⁶ Emellett az ICC Statútumának 7. cikk 2. bekezdésének (a) pontja a támadás fogalmát olyan magatartásként határozza meg, amely „magában foglalja az 1. bekezdésben írt cselekmények polgári lakosság elleni sorozatos elkövetését”²⁷. A pontosítások ellenére azonban a támadás fogalma még mindig tágan értelmezhető, nem csak háborús cselekmények során valósítható meg (sőt még csak nem is szükségszerűen része egy fegyveres konfliktusnak, azaz fegyveres konfliktus hiányában is megvalósítható) és nem csak a harcokban résztvevő személyek elleni atrocitások esetében merül fel.²⁸ Ezzel szemben elengedhetetlen az a feltétel, hogy az elkövető az alapcselekményt a támadás keretei között kövesse el.²⁹

²⁵ Eltérően az ICTY és az ICTR alapokmányaitól a Római Statútum 7. cikk (2) bekezdése a felsorolt alapcselekményeket tovább pontosítja.

²⁶ Ilyen, támadásnak minősülő, ámde erőszak nélküli magatartássorozat volt például az apartheid rendszerének bevezetése. Ld.: PROSECUTOR VERSUS JEAN – PAUL AKAYESU, 1998. 581. §

²⁷ Római Statútum 7. cikk 2. bekezdésének (a) pontja.

²⁸ PROSECUTOR VERSUS DRAGOLJUB KUNARAC, RADOMIR KOVAC AND ZORAN VUKOVIC, 2001. 416. §

²⁹ SÁNTHA, 2008. 57. o.

A második tényállási elem, polgári lakosság ellen irányult támadás. Az emberiség elleni bűncselekmények kizárólag a polgári lakosság elleni embertelen cselekményeket kriminalizálják.³⁰ Azonban ebben az esetben a polgári lakosság kategóriájába a fegyveres erők tagjain és más törvényes kombattánsokon³¹ kívül minden polgári személy beletartozik.³² Természetesen a feltétel teljesüléséhez nem szükséges, hogy a támadás az adott földrajzi terület teljes népessége ellen irányuljon³³, valamint annak sincs jelentősége, ha a támadás egy olyan polgári személyekből álló csoport ellen történik, amelynek soraiban civilnek nem minősülő személyek is jelen vannak, mindaddig, amíg a csoportot többségében civil személyek alkotják.³⁴

A harmadik feltétel, hogy a polgári lakosság ellen irányuló támadás átfogó vagy módszeres legyen, így az elszigetelt, véletlenszerű erőszakos cselekmények nem lehetnek tényállásszerűek. Széleskörűnek a gyakorlat szerint az erőteljes, nagyobb számú sértett ellen irányuló, ismétlődő cselekményekben megnyilvánuló támadás minősül.³⁵ A széleskörűség mennyiségi jelzőjével ellentétben a módszeresség esetében egy minőségi jelzővel találkozunk. Ennek lényege, hogy a cselekmények szervezeten, tervszerűen kerültek végrehajtásra. A módszeresség feltételez egyfajta politikai elemet, amelynek értelmében a támadás mögött valamilyen korábban kialakított terv húzódik meg.³⁶ A „támadás részeként” fordulat az alapcselekmény és a támadás közötti kapcsolatra utal. A kettő közötti kapcsolat lényegében azt jelenti, hogy a cselekmény elkövetése

³⁰ HOFFMANN, 2017. 42. o.

³¹ Megemlítendő, hogy egyes nézetek szerint a törvényes kombattánsok mellett, az ún. törvénytelen kombattánsok („*unlawful combatant*”) is a polgári lakosság körébe tartoznak az emberiség elleni bűncselekmények tekintetében. Ld.: KIS KELEMEN, 2018. 22. – 23. o.

³² Jeney, 2002. 866. o.

³³ PROSECUTOR VERSUS DRAGOLJUN KUNARAC, RADOMIR KOVAC AND ZORAN VUKOVIC, 2002. 90. §

³⁴ Az ICTY esetjoga elismeri, hogy ebben az esetben a lakosság karaktere nem változik meg. Ld.: PROSECUTOR VERSUS DARIO KORDIC & MARIO CERKEZ, 2001. 90. §

³⁵ SITUATION IN THE CENTRAL AFRICAN REPUBLIC IN THE CASE OF THE PROSECUTOR V. JEAN – PIERRE BEMBA GOMBO, 2016. 163. §

³⁶ Egy adott területen de facto ellenőrzést gyakorló entitások, vagy de jure nemzetközi elismerés nélküli államok, valamint terrorista csoportok, vagy egyéb szervezetek politikája is keretet adhat emberiség elleni bűncselekményeknek. A politikai elem tehát nem kizárólag kormányzati politikát jelent, hiszen bármely szervezet vagy csoport által kidolgozott politikai irányvonal keretei között megvalósított támadás tényállásszerűnek minősül. Ld.: THE PROSECUTOR VERSUS CLÉMENT KAYISHEMA AND OBED RUZINDANA, 1999. 125. – 126. §

természeténél vagy pedig következményénél fogva, objektíve része a támadásnak és, hogy ezzel együtt a terhelt tudatában volt a polgári lakosság elleni támadásnak valamint annak, hogy cselekményei ebbe illeszkednek.³⁷ A törvényszékek gyakorlata szerint azonban nem szükséges az, hogy az elkövető a támadás minden részéről tudomással bírjon. Nem szükséges annak bizonyítása, hogy az elkövető az áldozatokat azok polgári státusza miatt választotta ki, valamint annak sincs jelentősége, hogy személyes motívumaitól vezérelve követte-e el a bűncselekményt. Végezetül az utolsó elengedhetetlen tényállási elem a szándékosság. Az elkövetőnek egyrészt szándékosan kell elkövetnie az alapcselekményt, másrészt tisztában kell lennie azzal, hogy magatartása egy nagyobb cselekmény része (tehát valamilyen polgári lakosság elleni támadás része), harmadrészt pedig tudnia kell, hogy ez a támadás széleskörű vagy módszeres jellegű.³⁸ Ugyanakkor a szándékosságon belül nem szükséges annak a fennállta, hogy az elkövető támogassa vagy azonosuljon a támadás háttérében álló – korábban már kifejtett – politikai elemmel, elegendő az, ha tudatosan vállalta annak kockázatát, hogy cselekményével hozzájárul az említett politika megvalósításához.³⁹

III. AZ ALAPCSELEKMÉNYEK, ILLETVE MEGJELENÉSÜK A NEMZETKÖZI BÜNTETŐBÍRÓSÁGOK GYAKORLATÁBAN

A fentiekben bemutatott emberiség elleni bűncselekmény számos úgynevezett alapcselekmény elkövetésével megvalósítható. Bár ezekben számos közös jellemző megtalálható, azonban a cselekmények természetéből adódóan számos eltérés is megfogalmazható. Ebben a részben ezeket az alapcselekményeket mutatom be részletesen.

Az egyik leggyakoribb alapcselekmény, amely a nemzetközi büntetőbíróságok ügyeiben megjelenik nem más, mint a szándékos emberölés (angol elnevezéssel: *murder*), amely a törvényszékek gyakorlatában lényegében a hazai jogban is ismert bűncselekménnyel azonos tartalommal rendelkezik. Jogi tárgya az emberi élet védelme, tárgyi eleme pedig egy vagy több személy megölése. Megvalósítható tevékenységgel és mulasztással is, feltétele, hogy az elkövető magatartása és az eredmény között összefüggés

³⁷ THE PROSECUTOR V. TIHOMIR BLASKIC, 2000. 247. – 257. §

³⁸ SÁNTHA, 2008. 59. o.

³⁹ THE PROSECUTOR V. ZORAN KUPRESKIC ET AL., 2000. 558. §

álljon fenn.⁴⁰ Az alapcselekmény elkövetésére példaként említhető Radislav Krstić ügye.⁴¹ A 2000. március 13-án kezdődő tárgyalás során a bíróság megállapította, hogy Krstić többet között bűnös a szándékos emberölés alapcselekményével elkövetett emberiség elleni bűncselekmények elkövetésében. A bíróság meglátása szerint egyértelműen megállapítható volt, hogy Krstić részt vett a „Srebrenicai mészárlás” néven elhíresült eseményben. Az ügy jelentősége, hogy a bírák az eljárás során a szándékos emberölés alapcselekményével részletesen foglalkoztak hozzájárulva ezzel annak gyakorlati fejlődéséhez.

Kiirtás (angol elnevezéssel: *extermination*) alatt értendő olyan életfeltételek előidézése (például a táplálékhoz és gyógyszerekhez való hozzájutás lehetőségének megakadályozása), amely alkalmas a (polgári) népesség számottevő részének megsemmisítésére.⁴² Az ICTR az Akayesu ügyben hozott ítéletében felsorolja a kiirtás alapvető tényállási elemeit, amelyek a következők: a vádlott vagy alárendeltje részt vett egyes megnevezett / leírt személyek meggyilkolásában; a cselekményt vagy mulasztást jogellenesen, szándékosan követték el; ez a cselekmény vagy mulasztás egy széleskörű vagy módszeres támadás részét képezi; a támadás polgári lakosság ellen irányult; és a támadás diszkriminatív indokból történik (nemzeti, politikai, etnikai, faji vagy vallási okból).⁴³ A kiirtás jogi tárgya a lakosság túlélése, tárgyi eleme pedig egy vagy több személy megölése olyan életkörülmények megteremtésével, amelyek a lakosság legalább egy részének elpusztulásához vezetnek. Fontos azonban, hogy az alapcselekmény megállapításához nem pusztán a korábban bemutatott általános feltételek, hanem további két kritérium fennállta is szükséges. Az ICTY a „Srebrenicai mészárlás” ó tárgyalása során kimondta, hogy a kiirtás tényállásának megvalósításához szükséges az is, hogy a cselekmény egy meghatározott lakosság ellen irányuljon, illetve hogy annak tagjait megöljék, vagy olyan életfeltételeknek vessék alá, amelyek jelentős részének pusztulásához vezetnek.⁴⁴

A rabszolgaságba taszítás (angol elnevezéssel: *enslavement*) egy személy fölötti tulajdonjoghoz kapcsolódó egyes vagy valamennyi jogosítvány gyakorlását jelenti, köztük e jogoknak az emberkereskedelemben való

⁴⁰ SÁNTHA, 2008. 59. o.

⁴¹ THE PROSECUTOR V. RADISLAV KRSTIC, 2004.

⁴² RÓMAI STATÚTUM 7. cikk 2. bekezdésének (b) pontja.

⁴³ KUSSBACH, 2005. 156. o.

⁴⁴ THE PROSECUTOR V. RADISLAV KRSTIC, 2001. 503. §

gyakorlását, különösen a nők és a gyermekek tekintetében.⁴⁵ A cselekményt megvalósítja például az egyén önrendelkezésének, szabad választásának vagy mozgásának korlátozása, valamint megvonása, az elkövetőnek ebből történő előnyszerzése, az áldozat beleegyezésének hiánya, a menekülés megakadályozása, az attól való erőszakkal történő elrettentése. Ide tartozik továbbá a kizsákmányolás és a kényszermunkára kényszerítés is.⁴⁶ Az itt érintett jogi tárgy a személyes szabadság védelme, a tényállás tárgya pedig annak megvonása. A rabszolgaságba taszítás esetében példaként hozható fel a Kunarac ügy. Dragoljub Kunarac ügyében az ICTY bírái szerint (többek között) egyértelműen megállapítható a rabszolgaságba taszítás alapbűncselekményével megvalósított emberiség elleni bűncselekmény elkövetése. A törvényszék kétséget kizáróan megállapította, hogy az elkövető személyesen valósította meg két nőnek a saját életük feletti rendelkezéstől történő megfosztását, illetve ezen személyeket saját tulajdonaként kezelte. Az eljárás során részletesen foglalkoztak az említett nők önrendelkezésének megszűnésével, illetve az elkövető által megvalósított cselekmények hatásaival.

A lakosság áttelepítése vagy erőszakos elhurcolása (angol elnevezéssel: *deportation or forcible transfer of population*) az elűzés vagy más kényszerítő intézkedés által érintett személyeknek erőszakos áthelyezését jelenti a nemzetközi jogban elfogadott indokok nélkül, mégpedig olyan területről, amelyen jogosan tartózkodnak.⁴⁷ Az elkövető ebben az esetben a nemzetközi jogot megsértve kiutasítás vagy más kényszereszköz alkalmazásával egy vagy több személyt deportál vagy kényszerrel áttelepít másik országba vagy területre annak ellenére, hogy ezek a személyek a helyszínen jogosan tartózkodtak (tárgyi elemek) és az elkövető e tartózkodás jogszerűségéről tudott (alanyi elemek).⁴⁸ Az ICTY gyakorlata szerint bár a deportálás és az erőszakos áttelepítés is embereknek az általuk lakott területről történő elhurcolását jelenti, azonban azt is leszögezi, hogy a két fogalom nem fedi egymást. A bíróság szerint a nemzetközi szokásjog értelmében ugyanis a deportálás az ország határain kívülre történő elhurcolást, az erőszakos áttelepítés azonban az ország határain belüli kitelepítést jelenti.⁴⁹

⁴⁵ RÓMAI STATÚTUM 7. cikk 2. bekezdésének (c) pontja.

⁴⁶ SÁNTHA, 2008. 60. o.

⁴⁷ RÓMAI STATÚTUM 7. cikk 2. bekezdésének (d) pontja.

⁴⁸ KUSSBACH, 2005. 158. o.

⁴⁹ Ld.: THE PROSECUTOR V. RADISLAV KRSTIC, 2001. 519. – 532. §

A „bebörtönzés vagy a fizikai szabadság elvonásának más súlyos formája, a nemzetközi jog alapvető rendelkezéseinek megsértésével” (angol elnevezéssel: *imprisonment or other severe deprivation of physical liberty in violation of fundamental rules of international law*) alatt az ICTY Kordić és Čerkez ügyben hozott ítélete szerint a polgári lakosság elleni széleskörű vagy módszeres támadás részeként tisztességes eljárás nélkül elkövetett szabadságtól való megfosztás értendő.⁵⁰ Tárgyi eleme egy vagy több személy oly módon történő bebörtönzése, vagy fizikai szabadságának megvonása, amely egyben a nemzetközi jog alapvető szabályainak megsértését is jelenti. Alanyi eleme az, hogy a cselekmény elkövetője tudatában volt magatartása rendkívüli súlyának.⁵¹

A kínzás (angol elnevezés: *torture*) szándékosan súlyos testi vagy lelki fájdalom, szenvedés okozását jelenti őrizetben vagy a vádlott ellenőrzése alatt lévő személynek.⁵² Nem minősül azonban kínzásnak a jogszerű büntetésekkel járó, vagy azok által okozott fájdalom vagy szenvedés.⁵³ Ebben az esetben a tárgyi elem a súlyos fizikai vagy lelki fájdalom, illetve szenvedés okozása. Előfeltétel (így enélkül meg sem valósítható), hogy a sértett személy(ek) az elkövető őrizetében legyenek, vagy ellenőrzése alatt álljanak és hogy a fájdalom vagy szenvedés nem egyedül a jogszerűen alkalmazott szankcióból ered.⁵⁴ A kínzás jogi tárgya az emberi méltóság és a testi és lelki épség védelme.⁵⁵

Az erőszakos közösülés, nemi rabszolgaságban tartás, prostitúcióra kényszerítés, kényszersterilizálás, kényszer-sterilizálás, vagy a nemi erőszak bármely más, hasonlóan súlyos formája (angol elnevezés: *rape, sexual slavery, enforced prostitution etc.*) alapcselekmény esetében – a felsorolt magatartásoknak megfelelően – a bűncselekmény jogi tárgyai közül számos megemlíthető, mint például a nők emberi méltósága, személyes szabadsága, gyermekvállalási szabadsága. Fontos megemlíteni, hogy az ide tartozó bűncselekményeket nem csak női áldozatok esetében lehet elkövetni, így amennyiben a további feltételei fennállnak a férfiak ellen elkövetett

⁵⁰ PROSECUTOR VERSUS DARIO KORDIC & MARIO CERKEZ, 2001. 302. – 303. §

⁵¹ KUSSBACH, 2005. 159. o.

⁵² RÓMAI STATÚTUM 7. cikk 2. bekezdésének (e) pontja.

⁵³ Ez természetesen csak a kínzásnak emberiség elleni bűncselekményben alapcselekményként való megjelenésére igaz, hiszen a kínzás, mint emberi jogi jogsértés így is megvalósulhat. Ld.: CASE OF GÄFGEN V. GERMANY. 22978/05., 2010.

⁵⁴ SÁNTHA, 2008. 62. o.

⁵⁵ KUSSBACH, 2005. 159. o.

erőszakos közösülés is minősülhet emberiség elleni bűncselekmény alapcselekményének.⁵⁶

A Statútum 7. cikk (1) bekezdésének h) pontjában megjelenő „bármely meghatározható csoport vagy közösség üldözése” (angol elnevezés: *persecution against any identifiable group or collectivity*) egy csoportnak vagy közösségnek önazonossága miatt az alapvető jogoktól való szándékos és súlyos, a nemzetközi joggal ellentétes megfosztását jelenti.⁵⁷ Ez jelenik meg a Naletilić és Martinović ügyben is.⁵⁸ A bűncselekmény tárgyi eleme, hogy az elkövető a sértettet egy politikai, faji, nemzeti, etnikai, kulturális, vallásos, nemi vagy más nemzetközi jog által elismert csoporthoz vagy közösséghez való tartozása miatt fosztotta meg alapvető emberi jogaitól, illetve e cselekmény maga a csoport vagy közösség ellen irányult.⁵⁹ Az itt megjelenő jogi tárgy a politikai, faji, nemzeti, etnikai, vallási stb. diszkriminációval szembeni védelem.⁶⁰

A személyek erőszakos eltüntetésének (angol elnevezéssel: *enforced disappearance of persons*) alapcselekményként való megállapításához két feltétel szükséges. Egyrészt szükséges személyeknek valamely állam vagy politikai szervezet által, illetőleg azok felhatalmazásával, támogatásával, esetleg hozzájárulásával történő letartóztatása, fogva tartása, vagy elrablása. Másrészt szükséges, hogy az elkövető később nem ismeri el, hogy ezeket a személyeket szabadságuktól megfosztotta vagy megtagadja, hogy sorsukról, tartózkodási helyükről tájékoztatást adjon, azzal a szándékkal, hogy hosszabb időre elvonja tőlük a jog által biztosított védelmet.⁶¹ A tárgyi elem jelen esetben egy vagy több személy letartóztatása, fogva tartása vagy elhurcolása, illetve az ilyen cselekmények tagadása vagy a személyek sorsáról való tájékoztatás megtagadása. Alanyi elemhez tartozik, hogy az elkövető e cselekményeket egy állam vagy politikai szervezet megbízásából, támogatásával vagy beleegyezésével követte el, valamint szándékában állt, hogy e személyeket hosszabb időre vagy végleg a törvény védelme alól

⁵⁶ SÁNTHA, 2008. 63-64. o.

⁵⁷ RÓMAI STATÚTUM 7. cikk 2. bekezdésének (g) pontja.

⁵⁸ THE PROSECUTOR V. MLADEN NALETILIC A.K.A. „TUTA”, VINKO MARTINOVIC A.K.A. „STELA”, 2006.

⁵⁹ KUSSBACH, 2005. 161. o.

⁶⁰ SÁNTHA, 2008. 64. o.

⁶¹ RÓMAI STATÚTUM 7. cikk 2. bekezdésének (i) pontja.

kivonja.⁶² A bűncselekmény jogi tárgya ezek alapján tehát az emberi élet és a család védelme.⁶³

Az apartheid fogalma alatt a fentebb bemutatott alapcselekményekhez hasonló embertelen cselekményeket értünk, amelyeket a módszeres elnyomás és egy faji csoport bármely más faji csoport vagy csoportok fölötti uralmának intézményesített rendszerében követnek el, a rendszer fenntartásának szándékával.⁶⁴ Az alapcselekménynek a korábbiaktól eltérő megnevezése, valamint megjelenése az emberiség elleni bűncselekmények között történeti okokra vezethető vissza.⁶⁵ Emberiség elleni bűncselekményként való megjelenéséhez két feltétel együttes fennállása szükséges: az elkövető embertelen cselekményeket követ el, mégpedig a korábbi alapcselekmények vagy azokhoz hasonló cselekmények elkövetésével, illetve ezeket a cselekményeket egy faji csoportnak egy másik faji csoport vagy csoportok feletti következetes elnyomás céljából intézményesített rendszer keretében követik el. Fontos alanyi elem, hogy az elkövető e rendszer fenntartását törekedett támogatni cselekményének elkövetésével. A bűncselekmény jogi tárgyában a faji diszkrimináció és az elnyomás elleni védelem keveredik.⁶⁶

Az utolsó, (k) pontban megjelenő más, hasonló jellegű, szándékosan nagy szenvedést vagy a testi épség vagy a testi vagy a lelki egészség elleni súlyos sérelmet okozó embertelen cselekmények (angol elnevezéssel: *other inhumane acts of a similar character intentionally causing great suffering etc.*) kategóriájába számos cselekmény tartozhat. Az identifikációt egyszerűsíti, hogy az ide tartozó cselekmények jogi tárgya az emberi méltóság, a testi és lelki épség valamint a szellemi és fizikai egészség védelme. Természetüket tekintve szinte megegyeznek a korábban bemutatott cselekményekkel, alanyi elemük, hogy az elkövető tudatában volt cselekménye körülményeinek.⁶⁷ Ezen alapcselekmény esetében példaként említhető a Kvočka és társai ügy.⁶⁸

⁶² KUSSBACH, 2005. 162. o.

⁶³ KUSSBACH, 2005. 162. o.

⁶⁴ RÓMAI STATÚTUM 7. cikk 2. bekezdésének (h) pontja.

⁶⁵ Apartheid szó az afrikaans nyelven faji megkülönböztetést jelent. Ez volt a neve annak intézményesített elnyomásnak, amelyet a Dél – Afrikai Unióban, majd utódállamában a Dél – Afrikai Köztársaságban alkalmazott a fehér kisebbség a fekete lakossággal szemben. CAMBRIDGE DICTIONARY, 2020.

⁶⁶ SÁNTHA, 2008. 67. o.

⁶⁷ SÁNTHA, 2008. 65. o.

⁶⁸ THE PROSECUTOR V. MIROSLAV KVOCKA, MLADO RADIC, ZORAN ZIGIC, DRAGOJUB PRČAC, 2005.

Az ügy során a bíróság két elkövető esetében is megállapította a más, hasonló jellegű, szándékosan nagy szenvedést vagy a testi épség vagy a testi vagy a lelki egészség elleni súlyos sérelmet okozó embertelen cselekmények elkövetését. Mindkét esetben egy katonai tábor vezetőivel szemben került sor az alapcselekmény megállapítására, akik a tábor őreivel, illetve az ott tartott foglyokkal való bánásmódjaikkal valósították meg az alapcselekményt.

A bemutatott alapcselekmények jól mutatják, az emberiség elleni bűncselekmények megvalósulási formáinak széles spektrumát. Ezek azok a bűncselekmények, amelyek az emberiséget, mint értéket alapvetően sértik és éppen ezért szükséges a nemzetközi szinten történő üldözésük lehetőségének biztosítása. Az utolsóként bemutatott alapcselekmény lehetőséget nyújt az olyan cselekmények szankcionálására is, amelyek az alapcselekmények más kategóriáiba nem sorolhatóak be, viszont a fentebb bemutatott alapfeltételeknek megfelelnek.

KONKLÚZIÓ

Összességében elmondhatjuk, hogy bár az emberiség elleni bűncselekmények a nemzetközi jog egy új fogalma; 1945-ös megjelenése óta rendkívül fontos szerepet tölt be a természetes személyek büntetőjogi felelősségre vonását lehetővé tevő *delicta iuris gentium* területén belül. A forradalmi újdonságként megjelenő intézmény szabályainak megfelelő alkalmazása lehetővé teszi, hogy a nemzetközi jogviták egyik legkritikusabb pontját jelentő fegyveres konfliktus során a polgári lakosság ellen elkövetett bűncselekmények elkövetőit oly módon lehessen felelősségre vonni, hogy az az érintett felek között további konfliktusokat ne keletkeztessen, vagy legalábbis minimalizálja az esetleges konfliktusok megjelenésének lehetőségét. Ugyanez a szellemiség jelenik meg az ICC esetében, amely létrejöttéhez az államok együttműködése volt szükséges, amely már önmagában magában hordozza ezek békés konfliktuskezelésre irányuló szándékát. Ezek a büntetőbíróságok lehetőséget teremtenek arra, hogy a szóban forgó cselekményt a realitások talaján, a tények alapján és átláthatóan tudja megítélni a nemzetközi közösség, kiiktatva ezzel annak a lehetőségét,

hogyan egyes, az emberiség elleni súlyos jogsértéseket az államok saját nemzeti érdekeik érvényesítésére használják fel.⁶⁹

Fontos azonban megemlíteni azt is, hogy – részben „fiatal” korának köszönhetően – az emberiség elleni bűncselekményeknek, tágabb értelemben pedig a nemzetközi büntetőbíráskodásnak is vannak még hiányosságai, fejlesztésre szoruló elemei. Ahogy jól láttuk az *ad hoc* bíróságok (ICTY és ICTR) egymás közötti, de még az ICC gyakorlata közötti különbségek is nehezítik a nemzetközi büntetőperek lefolytatását, az elkövetett cselekmények büntetőjogi értelmezését. Ugyan az alapcselekmények a bíróságok gyakorlatában viszonylag hasonlóan jelennek meg, mégis kisebb-nagyobb különbségeket felfedezhetünk bennük, amelyek egy ilyen fontos és képlékeny területen akár ügydöntő fontosságúak is lehetnek, ezáltal pedig nemzetközi konfliktusok alapját is jelenthetik. Ez lényegében visszavezethető egy másik alapvető problémára a nemzetközi büntetőjog területén, amely nem más, mint az, hogy egységes nemzetközi büntetőjog nem létezik és ennek megfelelően egységes nemzetközi büntetőpolitika sem jött létre.⁷⁰ Ennek oka, hogy a szabályozás alapja lényegében még mindig a nemzetközi szokásjogra vezethető vissza, amelynek a továbbfejlesztésére irányuló kezdeményezések még nemzetközi jogi mértékkel mérve is gyermekcipőben járnak.⁷¹ Az ilyen kezdeményezések közül jól kitűnik a Nemzetközi Büntetőbíróság, amely gyakorlatában nem csak alkalmazza az emberiség elleni bűncselekmények kodifikált és szokásjogi szabályait is egyes büntetőpereiben, hanem ezeken keresztül tovább is fejleszti azokat, annak érdekében, hogy a szabályok alkalmazása az igazságos ítélezést szolgálják. Napjainkra az ICC elé kerülő ügyek száma egyre sokasodik, amely jól jelzi azt, hogy az államok bizalma a bíróság felé növekszik és ezáltal a jogterület fejlesztése is gyorsuló tendenciát mutat.⁷²

⁶⁹ Természetesen ez nem jelenti azt, hogy az ICC tökéletes megoldást jelentene, hiszen ha megnézzük több ENSZ tagállam (melyek között még szuperhatalmakat is találhatunk) nem részes állama az ICC Statútumának. Emellett számos kritika is éri a Nemzetközi Büntetőbíróságot, mint például a politikai és regionális elfogultság kérdése (ennek alapja, hogy az ICC ügyeinek jelentős száma Afrikai kötődésű), illetve az ügyek során kifejtett tevékenységének hatékonysága, amely elsősorban azokban az esetekben jelenik meg, mikor a bíróság egy olyan ügygel foglalkozik, amelynek részese egy olyan állam, amely nem tagja a Római Statútumnak. Forrás: DUNLAP, 2019.

⁷⁰ SÁNTHA, 2008. 69. o.

⁷¹ SÁNTHA, 2008. 69-70. o.

⁷² Jelenleg 19 ügy folyik a Nemzetközi Büntetőbíróság előtt, amelyek közül 9 kevesebb, mint 5 éve kezdődött. Forrás: INTERNATIONAL CRIMINAL COURT, 2020.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- ATTORNEY GENERAL V. ADOLF EICHMANN (1961). Criminal Case No. 40/61. Elérhető: https://www.asser.nl/upload/documents/DomCLIC/Docs/NLP/Israel/Eichmann_Judgement_11-12-1961.pdf (Letöltve: 2020.03.25.)
- BASSIOUNI, M. CHERIF (2011): Crimes Against Humanity – Historical Evolution and Contemporary Application, Cambridge, Cambridge University Press. DOI azonosító: <https://doi.org/10.1017/CBO9780511976537>
- CAMBRIDGE DICTIONARY (2020). Elérhető: <https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/apartheid> (Letöltve: 2020.03.27.)
- DUNLAP, CHARLIE (2019): Why the case against the International Criminal Court (ICC) is the stronger one, Lawfire. Elérhető: <https://sites.duke.edu/lawfire/2019/12/05/why-the-case-against-the-international-criminal-court-icc-is-the-stronger-one/> (Letöltve: 2020. 10. 28.)
- GÄFGEN V. GERMANY, no. 22978/05 2010. június 1-i ítélet.
- HOFFMANN TAMÁS (2017): Az emberiség elleni bűncselekmények nemzetközi és magyar jogi szabályozása, Állam- és Jogtudomány 2017/1. sz.
- HOFFMANN TAMÁS (2019): Crimes Against The People – A Sui Generis Socialist International Crime? Journal of the History of International Law Vol. 21.
- ICC PRESS REALEASE (2019) ICC-CPI-20191114-PR1495. Elérhető: <https://www.icc-cpi.int/Pages/item.aspx?name=pr1495> (Letöltve: 2020.03.25.)
- ICTY PRESS RELEASE (2017) Elérhető: <https://www.icty.org/en/press/icty-marks-official-closure-with-moving-ceremony-in-the-hague> (Letöltve: 2020.03.27.)
- INTERNATIONAL CRIMINAL COURT (2020). Elérhető <https://www.icc-cpi.int/Pages/cases.aspx> (Letöltve: 2020.03.27.)
- JENEY PETRA (2002): Szemelvények a Jugoszlávia területén elkövetett, a nemzetközi humanitárius jogot súlyosan sértő cselekmények megbüntetésére létrehozott Nemzetközi Törvényszék joggyakorlatából. In: Nagy Boldizsár – Jenev Petra szerk.: Nemzetközi Jogi Olvasókönyv. Budapest, Osiris Kiadó.

- KIS KELEMEN BENCE (2018): Drónok háborúja (2.) - A dróntámadások jogszerűségének vizsgálata a humanitárius nemzetközi jog és az emberi jogok tükrében, Honvédségi Szemle, 146. évfolyam 2018 / 2. sz. Elérhető:
https://honvedelem.hu/files/files/109159/hsz_2018_2_beliv.pdf
(Letöltve: 2020.03.27.)
- KOVÁCS PÉTER (2011): Nemzetközi közjog, Budapest, Osiris Kiadó
- KOVÁCS TAMÁS (2002): A nemzetközi büntetőbíráskodás fejlődése a XX. század első felében. In Stipta István szerk.: Miskolci Doktoranduszok Jogtudományi Tanulmányai 2/1, Miskolc, Bíbor Kiadó.
- KUSSBACH ERICH (2005): Nemzetközi és Európai Büntetőjog. Budapest, Szent István Társulat.
- M. NYITRAI PÉTER (2006): Nemzetközi és Európai Büntetőjog, Budapest, Osiris Kiadó.
- MAGDY, SAMY (2020): Sudan to hand over al-Basir for genocide trial, AP News. Elérhető:
<https://apnews.com/c6698024bdd7f1cade89b9b4101d25c1> (Letöltve: 2020.03.25.)
- PESCI MARCO (2019): A Római Statútum rendelkezései harmadik államok vonatkozásában, Külügyi Műhely, 2019 / 1. szám. DOI azonosító: [DOI: 10.36817/KM.2019.1.3](https://doi.org/10.36817/KM.2019.1.3)
- PROSECUTOR V. DUSKO TADIC (1999) (Judgement) Case no.: IT-94-1-A (15 July 1999) Elérhető: <https://www.icty.org/x/cases/tadic/acjug/en/tad-aj990715e.pdf> (Letöltve: 2020.03.27.)
- PROSECUTOR VERSUS DARIO KORDIC & MARIO CERKEZ (2001) (Judgement) Case no.: IT-95-14/2-T (26 February 2001) Elérhető: https://www.icty.org/x/cases/kordic_cerkez/tjug/en/kor-tj010226e.pdf (Letöltve: 2020.03.27.)
- PROSECUTOR VERSUS DRAGOLJUB KUNARAC, RADOMIR KOVAC AND ZORAN VUKOVIC (2001) (Judgement) Case No.: IT-96-23-T & IT-96-23/1-T (22 February 2001) Elérhető: <https://www.icty.org/x/cases/kunarac/tjug/en/kun-tj010222e.pdf> (Letöltve: 2020.03.27.)
- PROSECUTOR VERSUS DRAGOLJUN KUNARAC, RADOMIR KOVAC AND ZORAN VUKOVIC (2002) (Judgement) Case no.: IT-96-23 & IT-96-23/1-A (12 June 2002) Elérhető: <https://www.icty.org/x/cases/kunarac/acjug/en/kun-aj020612e.pdf> (Letöltve: 2020.03.27.)

- PROSECUTOR VERSUS JEAN – PAUL AKAYESU (1998) (Judgement) Case No. ICTR-96-4-T (2 September 1998) Elérhető: <https://unictr.irmct.org/sites/unictr.org/files/case-documents/ict-96-4/trial-judgements/en/980902.pdf> (Letöltve: 2020.03.27)
- R. v. FINJA, 1994 CanLII 129 (SCC), [1994] 1 SCR 701. (1994) File number: 23023; 23097 (24 March 1994) Elérhető: <https://www.canlii.org/en/ca/scc/doc/1994/1994canlii129/1994canlii129.html> (Letöltve: 2020.03.27.)
- SÁNTHA FERENC (2008): Az emberiség elleni bűncselekmények, Miskolci Jogi Szemle 2008/1. sz.
- SITUATION IN THE CENTRAL AFRICAN REPUBLIC IN THE CASE OF THE PROSECUTOR V. JEAN – PIERRE BEMBA GOMBO (2016) (Judgment pursuant to Article 74 of the Statute) Case no.: ICC-01/05-01/08 (21 March 2016) Elérhető: https://www.icc-cpi.int/CourtRecords/CR2016_02238.PDF (Letöltve: 2020.03.27)
- THE PROSECUTOR V. DUSKO TADIC A/K/A „DULE” (1995) (Decision on the Defence Motion for Interlocutory Appeal on Jurisdiction) (2 October 1995) Elérhető: <https://www.icty.org/x/cases/tadic/acdec/en/51002.htm> (Letöltve: 2020.03.27.)
- THE PROSECUTOR V. KLAUS BARBIE (1983) 83-93194 (6 October 1983) Elérhető: <https://www.asser.nl/upload/documents/20120329T112937-Barbie%20Klaus%20-%20Arret%20-%202006-10-1983%20-%20Cour%20de%20Cassation%20Francais.pdf> (Letöltve: 2020.03.25.)
- THE PROSECUTOR V. MIROSLAV KVOCKA, MLADO RADIC, ZORAN ZIGIC, DRAGOLJUB PRCAC (2005) (Judgement) Case no.: IT-98-30/1-A (28 February 2005) Elérhető: <https://www.icty.org/x/cases/kvocka/acjug/en/kvo-aj050228e.pdf> (Letöltve: 2020.03.27.)
- THE PROSECUTOR V. MLADEN NALETILIC A.K.A. „TUTA”, VINKO MARTINOVIC A.K.A. „STELA” (2006) (Judgement) Case no.: IT-98-34-A (3 May 2006) Elérhető: https://www.icty.org/x/cases/naletic_martinovic/acjug/en/nal-aj060503e.pdf (Letöltve: 2020.03.27.)
- THE PROSECUTOR V. RADISLAC KRSTIC (2004) (Judgement) Case no.: IT-98-33-A (19 April 2004) Elérhető: <https://www.icty.org/x/cases/krstic/acjug/en/krs-aj040419e.pdf> (Letöltve: 2020.03.27.)

- THE PROSECUTOR V. RADISLAV KRSTIC (2001) (Judgement) Case no.: IT-98-33-T (02 August 2001) Elérhető: <https://www.icty.org/x/cases/krstic/tjug/en/krs-tj010802e.pdf> (Letöltve: 2020.03.27.)
- THE PROSECUTOR V. TIHOMIR BLASKIC (2000) (Judgement) Case no.: IT-95-14-T (3 March 2000) Elérhető: <https://www.icty.org/x/cases/blaskic/tjug/en/bla-tj000303e.pdf> (Letöltve: 2020.03.27.)
- THE PROSECUTOR V. ZORAN KUPRESKIC ET AL. (2000) (Judgement) Case no.: IT-95-16-T (14 January 2000) Elérhető: <https://www.icty.org/x/cases/kupreskic/tjug/en/kup-tj000114e.pdf> (Letöltve: 2020.03.27.)
- THE PROSECUTOR VERSUS CLÉMENT KAYISHEMA AND OBED RUZINDANA (1999) (Judgement) Case no.: ICTR-95-1-T (21 May 1999) Elérhető: <https://unictr.irmct.org/sites/unictr.org/files/case-documents/ict95-1/trial-judgements/en/990521.pdf> (Letöltve: 2020.03.27.)
- UN PRESS RELEASE (2015) Elérhető: <https://news.un.org/en/story/2015/12/519212-un-tribunal-rwanda-genocide-formally-closes-major-role-fight-against-impunity> (Letöltve: 2020.03.27.)